

АКТУАЛНИ АСПЕКТИ НА ОБРАЗОВАНИЕТО ПО СОЦИАЛНИ ДЕЙНОСТИ В КОНТЕКСТА НА СТРАТЕГИЧЕСКОТО ПЛАНИРАНЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА СОЦИАЛНИТЕ УСЛУГИ

Сашо Нунев

Русенски университет „Ангел Кънчев“

Резюме. В съвременната образователна и социална ситуация университетското образование по професионално направление „Социални дейности“ е поставено пред предизвикателството да отговори по подходящ начин на изискванията на актуални европейски и национални политики, модели и практики за интегрирани социални услуги, мултидисциплинарност, междусекторно и междусистемно взаимодействие. Усъвършенстването му се разглежда в контекста на стратегическото планиране за развитие на социалните услуги, извеждащо на преден план необходимостта от включване на клиничен компонент и усвояване на компетентности за предоставяне на интегрирана подкрепа в мултидисциплинарна професионална среда.

Keywords: education in the professional field „Social activities“, educational-qualification profile, strategic planning for the development of social services, integrated social services, inter-system interaction, clinical component, multidisciplinary work

Университетското образование по специалностите в професионално направление „Социални дейности“ в България има своята деветнадесетгодишна история. През първото и началото на второто десетилетие от своето съществуване то се развива интензивно и се утвърждава като едно от перспективните в социалната и хуманитарната сфера, което допринася за удовлетворяване на актуални образователни, професионални и обществени потребности. Но през последните години образованието по това професионално направление се изправя пред предизвикателства, на които трябва да отговори адекватно, като се имат предвид мисията, ценностите, характера и отговорностите на социалната работа в национален и европейски контекст през XXI век.

1. Предизвикателства пред образованието по професионално направление „Социални дейности“

Съвременната икономическа, социална и демографска ситуация, нарастващите нива на безработица, обедняването на населението, задълбочаващата се

промяна в структурата на потребностите на уязвими групи хора, влошаването на здравето на населението, нарастването на относителния дял на хората с увреждания и други определят в значителна степен промените и динамиката в генерирането на проблеми от комплексно естество при много групи клиенти. Спецификата и характерът на затрудненията във функционирането им изискват целенасочени действия в две основни направления:

- ефективно действаща, ефикасна, нормативно и ресурсно добре осигурена и отговаряща на потребностите на целеви групи клиенти система на социална защита, която поставя в основата си нов тип стратегическо планиране за развитие на социалните услуги;

- конструиране и реализиране на качествена и ефективна помагача дейност в съответствие с европейските и националните политики, модели и практики за интегрирани социални услуги и с принципа за мултидисциплинарност и междусекторно взаимодействие.

Представените целеви направления изправят образованието по професионално направление „Социални дейности“ пред отговорността да бъде съответстващо на социалната, политическата и професионалната ситуация и потребности, като направи необходимите концептуални и структурни промени и усъвършенства образователно-квалификационния профил на специалиста по социални дейности – социалния работник. Поставянето на това предизвикателство във фокуса на актуалните въпроси е определено и от наличието на някои проблеми във взаимодействието на образованието по социални дейности с професионалната практическа дейност и на недостатъчна отзивчивост към удовлетворяването на нейните потребности. Паралелно с това балансът между утвърдените през годините от академичната практика блокове от учебно съдържание (теоретично и практическо), структуриращи учебния план, започва осезаемо да се влияе от дефицити в медикосоциалния и психосоциалния компонент. Този недостиг влиза в противоречие с установения био-психо-социален характер на проблемите на значителна част от идентифицираните целеви групи на потребители на социални услуги и не допринася за формиране на професионални компетентности, адекватни на потребностите на практиката. Очертаната ситуация и възникващите във връзка с нея предизвикателства и проблеми в образованието по социални дейности разкриват, че не се отразяват в необходимата степен, както актуални тенденции в развитието на образованието по социална работа в европейски и международен план, така и политики, модели и практики, изведени в приетия в страни от Европейския съюз интегриран подход към предоставянето на социални услуги и свързаните с него промени у нас, базирани се на стратегическото планиране за развитие на социалните услуги. Конфигурирайки се по определен начин, представените фактори нарушават взаимодействието между две важни за социалните дейности области – образование и практика, – за които то е *иманентна характеристика* и без което развитието

и напредъкът им са трудно осъществими. Без да пренебрегваме постигнатите позитивни промени в тези сфери, е необходимо да отчитаме допълнителното влияние на някои *негативни тенденции*, отнасящи се до:

– формиране на недостатъчно ясни граници на професионалните компетентности в социалната работа и на близки до нея помагачи професии и специалности, което води до необосновани претенции, изземване на професионални функции и роли и обезличаване. Това поставя под съмнение съществуването и развитието на професията и специалността и води до постепенното им изместване в периферията на професионалното и образователното поле на помагачите професии. Представените фактори ще оказват въздействие не само в краткосрочен, но и в дългосрочен план върху качеството и ефективността на включените в стратегическото планиране политики и практики за интегрирани социални услуги, мултидисциплинарна дейност и междусекторно сътрудничество. Например, общините в страната, като партньори на Агенцията за социално подпомагане, която е конкретен бенефициент по проект „И аз имам семейство“ по процедура за директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ „Приеми ме“, бюджетна линия BG051PO001-5.2.11, осъществяват подбор на социални работници за предоставяне на социалната услуга „Приемна грижа“. В минималните изисквания за заемане на длъжността като необходимо образование се посочва „висше образование със завършена образователно-квалификационна степен „бакалавър“ в сферата на хуманитарните специалности“. Понятието „хуманитарна специалност“, разглеждано в контекста на Постановление № 125 на МС от 24.06.2002 г. за утвърждаване на Класификатор на областите на висше образование и професионалните направления, се свързва с областта на висше образование „Хуманитарни науки“, където са представени професионални направления, нямащи нищо общо с подготовката на социални работници („Филология“, „История и археология“, „Философия“, „Религия и теология“). Необходимите специалности от професионално направление „Социални дейности“ са в областта на висшето образование „Социални, стопански и правни науки“. Представеният факт разкрива не само груби неточности в изготвянето на документация за конкурс, които предполагат сериозни последици по отношение на осигуряване на човешки ресурси с подходящо образование и квалификация в системата на социалните услуги. Паралелно с това той демонстрира действия за размиване на професионални граници и компетентности, обезсмисляне на специалност и създаване на висок риск от компрометиране на качеството и ефективността на социалната услуга „Приемна грижа“ в стратегически важно направление. Негативният ефект от подобно „отваряне“ на професията, свързано със заемане на длъжността „социален работник“ от специалисти от широк кръг специалности и с различни квалификации, понастоящем се отчита в някои европейски страни и се въвеждат рестрикции и регулации за преодоляването му;

– наличие на трудности в отчетливото разпознаване на социалната работа като професия и специалност със собствена идентичност; формиране по индиректен и директен път на нагласи за нейното практикуване от хора с различни специалности и квалификация (включително и такива без помагач характер), а за изучаването ѝ – от кандидати без ясна ценностна ориентация, без подходящи личностни качества и с по-ниски академични постижения. В съвкупността си тези фактори не влияят позитивно върху интереса и мотивацията на успяващи млади хора да се обучават по специалността и да практикуват професията. Не трябва да се изключва и негативният им ефект върху качеството и ефективността на предоставяните социални услуги, за което през последните години свидетелстват немалко оповестени в медиите случаи на фрапиращи пропуски в професионалната дейност на социални работници (особено в областта на закрилата на детето). У нас във *Факултета по електроника* на държавния Технически университет функционира обучение по акредитирано професионално направление „Социални дейности“, което като подход за позициониране в образователно и научно звено няма аналог в други висши училища в страната и в Европа. Тук неминуемо възниква въпрос, отнасящ се до възможностите на подобна университетска структура устойчиво да допринася за утвърждаване на социалната работа като университетска специалност със собствена идентичност и способност да я развива в съответствие с приоритетите на стратегическото планиране в областта на социалните услуги и актуалните потребности на практиката;

– несъответстващ на отговорностите и динамичното натоварване обществен престиж на професията, бързо попадане на практикуващите я под въздействието на синдрома на прегаряне и липса на подходяща подкрепа за справяне с възникнали проблеми и стрес, устойчиво феминизиране и позициониране в полето на професиите с ниски възнаграждения. В съвкупността си представените фактори пораждаат високо ниво на текучество на кадрите в социалната сфера, отчуждение от професията, а кандидатстващите във висшите училища започват да поставят специалността в периферията на своите предпочитания.

Във връзка с разгледаните и други проблеми, както и по инициатива на Международната асоциация на социалните работници (Европейски клон) за обсъждане и оценяване на Европейската директива за професионална квалификация 2005/36/EC (European Directive 2005/36/EC on Professional Qualifications), през март 2010 година Българската асоциация на социалните работници прави предложение за приемане на стратегия и план за регулиране на професията социална работа. То е представено на среща на тема „Социалната работа – регулирана професия“ с ръководството на Министерството на труда и социалната политика и на Агенцията за социално подпомагане, представители на Министерството на образованието, младежта и науката, потребителски организации, доставчици на социални услуги и университети.

Анализираните проблеми имат непосредствено отношение към въвеждане на регулации в образованието по социални дейности, съобразени с възможността да се реагира по подходящ начин на актуалните тенденции в национален и европейски контекст по отношение на модернизиране, подобряване и реализиране на интегриран подход към социалните услуги.

Нашето виждане е, че в развитието на образованието по социални дейности оказва въздействие и друг важен момент, свързан с по-пълно оползотворяване на възможностите за *оптимизиране на съществуващите интердисциплинарни връзки* и търсенето на допълнителни възможности в обучението по професионални направления, подготвящи помагачи специалисти (социални дейности, обществено здраве, здравни грижи, психология, педагогика и др.), които в практиката се налага да взаимодействат всекидневно. Подобен подход ще допринесе още по време на подготовката им във висшите училища да се създават условия за усвояване на ценности, знания и умения за реализиране на ефективни и качествени интегрирани социални услуги, мултидисциплинарна работа и междусекторни взаимодействия. Ще се постигне обвързване на образователния процес със съвременни политики, концепции и практики, представени в стратегическия подход за планиране и развитие на социалните услуги. Подходящо в очертаната насока и контекст е да се търсят възможности в учебните планове на специалностите от посочените професионални направления да се включват модули с интегративно съдържание, които да осигуряват необходимите връзки и да формират компетентности за предоставяне на интегрирани социални услуги и реализиране на мултидисциплинарна дейност. Например проблемите на закрилата на детето, процедурите и методиките за оценяване на семейството и на риска или възможния рецидив за живота и развитието на детето в Англия се изучават в зависимост от същността и спецификата на подготовката на студенти от няколко професионални направления (социална работа, медицина, психология, право, педагогика, опазване на обществения ред), които в практиката имат важно значение за превенцията, идентифицирането, оценяването и справянето с рискови ситуации в посочената сфера и взаимодействат при необходимост в мултидисциплинарни екипи. Подобна концептуална и съдържателна ориентация на обучението по социална работа у нас изисква не само добре изградени интердисциплинарни връзки, предметени в подходящи по структура и съдържание учебни модули, но и включването на значим клиничен компонент в цялостната подготовка на студентите. Без използването им не би било възможно да се реализират по подходящ начин представените съвременни политики и практики в областта на интегрираните социални услуги. Образователните практики по помагачи професии, ангажирани с предоставянето на интегрирани социални услуги и реализирането на мултидисциплинарна дейност, в редица европейски и други страни са ориентирани също в представената насока. Например, в универси-

тети и висши училища по приложни науки във Великобритания, Германия, Швейцария, Финландия, Австрия, САЩ и други, съществува опит за съсредоточаване в рамките на едно звено (факултет) на обучение по специалности от образователно-квалификационна степен „бакалавър“ и „магистър“ в професионални направления по социална работа, обществено здраве, здравни грижи и в някои случаи психология, като се поставя акцент върху включването на клиничен компонент в подготовката на студентите по социална работа и на интегрирани модули на обучение за всички специалности. Използването на подобен подход допринася да се усвояват знания и умения, даващи възможност на дипломираните помагащи специалисти да се включват успешно в предоставяните на интегрирани социални услуги и реализирането на мултидисциплинарни практики. В някои страни (Австралия) висшите училища предлагат възможност за получаване на интегрирана специалност по обществено здраве/социална работа или здравни грижи/социална работа. В България подобни образователни практики не съществуват или са много ограничени по обхват и концептуална насоченост, като при тях се поставя различен акцент. Характеризират се с това, че обучението се извършва основно във висши медицински училища (колежи за подготовка на професионален бакалавър и в единични случаи във факултети към учебните заведения) и няколко университета, между чиито концепции и учебни планове има определени различия.

2. Възможности за усъвършенстване на образованието по социални дейности в контекста на стратегическото планиране за развитие на социалните услуги в България

Усъвършенстването на образованието по социални дейности, разглеждано във връзка с концептуалната и съдържателната специфика на стратегическото планиране за развитие на социалните услуги, изследваме и анализираме в следните аспекти:

- развитието на системата на социалните дейности като един от основните приоритети на България в условията на Европейския съюз и базов фактор за търсене на специалисти по социални дейности;
- съвременни национални и европейски тенденции в развитието на социалните услуги и необходимост от промени в образователния профил на специалистите в професионалното направление „Социални дейности“ с цел да се отговори на актуални потребности на целеви групи клиенти и на институции за социални услуги;
- проучване на потребността от специалисти по социални дейности в Северен централен район и Североизточен район на планиране.

2.1. Развитие на системата на социалните дейности като един от основните приоритети на България в условията на ЕС и базов фактор за търсене на специалисти по социални дейности

В съвременните условия сферата на социалните дейности е обект на *засилен обществен интерес* в европейски и в национален контекст поради следните причини:

- социалните дейности са значимо измерение на процеса на социална кохезия на Европейския съюз¹⁾;

- развитието на сферата на социалните дейности представлява един от основните и решаващи процеси и критерии както в приключилото присъединяване на България към ЕС, така и за нейното пълноценно интегриране и устойчиво развитие в тази общност²⁾.

Основните *предизвикателства*, които определят динамичното развитие на сферата на социалните дейности в Република България като страна членка на ЕС се изразяват в:

- *негативни демографски тенденции и стареене на населението*, които водят до: промени в структурата на пазара на труда, политиката на професионално образование, семейната политика, политиката за закрила на детето, политиката за подпомагане на старите хора;

- *изменения в структурата на потребностите на хора от уязвими групи и необходимост от разширяване на обхвата от социални услуги и здравни грижи, добрата им координация и ефективната им хоризонтална интеграция* – превенция и профилактика на социалнозначимите заболявания и грижи за хора с такива заболявания, дългосрочни грижи за възрастни и стари хора и нарастващо значение на грижите в превантивен и профилактичен аспект за подрастващото поколение и младите хора в общ план и при групи с рисково поведение;

- *нарастване на относителния дял на хората с увреждания и необходимост от усъвършенстване на политиките и практиките в сферата на уврежданията* в контекста на директивите на ЕС, актовете на ООН и в посока към социална интеграция и по-пълно оползотворяване на потенциала на тази група от хора чрез социално включване и трудова заетост;

- *увеличаване и динамизиране на проблемите на съвременното семейство* – безработица, икономическа миграция, свръхзаетост, заболяване или увреждане на родителите, недостатъчна компетентност за разрешаване на проблеми и конфликти, неефективни стратегии за отглеждане и възпитание на децата и др.;

- *бедност и маргинализация* на определени социални групи (основно етнически), които водят до нарастване на био-психо-социалните проблеми на хората в тях.

Очертаната в представените аспекти ситуация в страната изисква подобряване на качеството на живот и ефективно използване на човешкия и социалния капитал. Системата на социална защита е ориентирана към удовлетворяване на потребностите на хората в трудна ситуация, стимулиране на социалното включване, развитие на потенциала и повишаване на независимостта им като потребители на социални услуги. Базирайки се на ценностите и принципи-

те на хуманизма, социалната справедливост, социалната солидарност, социалното партньорство, толерантността и недискриминирането в обществото, професията на социалния работник с клинична насоченост и с компетенции в предоставянето на интегрирани социални услуги си поставя за цел да подобри био-психо-социалното благосъстояние на хората от уязвими групи, да идентифицира и отстранява бариерите пред социалното им включване и да управлява и координира интегрираната подкрепа в съответствие с постигната взаимна договореност и със собствените и на останалите участници в екипа функции, роли и отговорности.

В резултат на търсенето на подходящ отговор на представените предизвикателства експертите стигат до извода, че възниква друг важен проблем за страните членки на ЕС – превръщане на сферата на социалните дейности (в частност на сектора на социалните услуги) в продуктивен фактор за повишаване на конкурентоспособността на европейската икономика.

2.2. Съвременни национални и европейски тенденции в развитието на социалните услуги и необходимост от промени в образователния профил на специалистите в професионално направление „Социални дейности“ с цел да се отговори на актуални потребности на целеви групи клиенти и институции за социални услуги

2.2.1. Предоставянето на интегрирани социални услуги като актуална тенденция в областта на социалните дейности в европейски контекст и ориентир в развитието на системата на социални услуги в България.

В Европейския съюз с актуалността си се открояват *моделите на интегрирани социални услуги*, които представят тенденцията, политиката и практиките на интегриране на социални с други услуги в зависимост от спецификата и комплексния характер на проблемите и потребностите на клиенти от уязвими групи (Munday, 2007). Предимствата на този вид социални услуги се изразяват в:

- по-ефективно справяне с широки по обхват и комплексни по характер проблеми;
- улесняване на достъпа на потребителите до определен комплекс от социални модели и свързани с тях услуги;
- възможност за използване на холистичен подход към удовлетворяване на потребностите на ползвателите на услуги;
- създаване на условия за развитие на по-добри личностно ориентирани взаимоотношения между потребители и доставчици, както и увеличаване на възможностите за по-активно включване на потребителя;
- осигуряване на приемственост и устойчивост на предоставяните услуги;
- улесняване и ускоряване на процеса на вземане на решения при предоставянето на услуги;
- повишаване на ефективността и ефикасността на предоставяните услуги;
- ограничаване на възможностите за припокриване на различни услуги³⁾.

Стоящата в основата на моделите на интегрирани социални услуги концепция обхваща подходи и методи, позволяващи да се осигури по-добра координация, междусекторно сътрудничество, ефективност, ефикасност, комплексност и устойчивост на предоставяните услуги в посока към повишаване на качеството на живот на потребителите и постигане на по-висока степен на съответствие с техните интереси, потребности и обстоятелства. Съобразена е с основните актове за човешките и социалните права в Европа и е неразделна част от Стратегията за социална кохезия на Съвета на Европа. Практическа реализация на тези модели е постигната в много от страни-членки на Европейския съюз (Великобритания, Франция, Италия, Испания, Финландия, Холандия, Белгия, Исландия, Португалия, Гърция, Чехия, Румъния, Латвия, Малта и др.). Едно от важните направления в нея е свързано с поставянето на акцент върху интегрирането на социални и здравни услуги, идентифицирането и преодоляването на съществуващи бариери пред интеграцията им, спецификата на проектиране и реализиране на ефективни политики и интегрирани практики, адекватност на подготовката, както и високо качество и ефективност на дейността на персонала като важен ресурс. Използването на интегриран подход в областта на социалните услуги е продиктувано и от положението, че в състава на комплексните потребности и проблеми на значителна част от целевите групи присъстват потребности и проблеми от здравно естество. Това определя необходимостта в подготовката на специалистите по социални дейности да се включи клиничен компонент и усвояване на компетентности за мултидисциплинарна работа. В своя синтез те ще им позволят не само да предоставят подходяща по насоченост и ефективна подкрепа и помощ на клиенти от определени уязвими и рискови групи (жертви на домашно насилие и на трафик на хора, хора с увреждания, хора с тежки хронични и с психични заболявания, хора със зависимост от психоактивни вещества, стари хора с характерни за възрастта им заболявания, деца с хронични и прогресиращи заболявания и др.), но и успешно да партнират с колеги от други помагащи професии в условията на споделена отговорност, общоприети цели и в интерес на по-успешното справяне с трудностите и по-добро управление на поведението и живота от страна на подпомаганите. Инвестирането в обучение, включващо такива компоненти, е съществена предпоставка за развитие на образованието по социални дейности в съответствие с целите и приоритетите на стратегическото планиране за развитие на социалните услуги.

Използването на *подход за интегриране на здравни и социални услуги* е също един от актуалните проблеми в сферата на *здравните грижи* в началото на първото десетилетие на XXI век в редица страни-членки на Европейския съюз. Той е изследван и пилотно реализиран в девет европейски страни (Австрия, Дания, Финландия, Франция, Германия, Гърция, Италия, Холандия, Великобритания) по линия на проекта PROCARE (Европейски център за по-

литика на социалните грижи и изследвания– Виена), който е съфинансиран от Съвета на Европа по Пета рамкова програма за качеството на живот и управление на живите ресурси. Ключово действие 6 „Застаряващо население и увреждания“ (Leichsenring, 2004), където визираният подход и свързаният с пилотната му реализация проект са ориентирани към координиране на здравни и социални услуги при клиенти със специфични потребности и продължителни заболявания с цел по-добро управление на заболяването, подкрепа на самостоятелните грижи, превенция и промоция на здравето. В концептуален и технологичен план те определят структурните, организационните и културните фактори и действащите субекти, представящи интегрирана система за помощ с клинична насоченост. Тяна цел е разработването на аргументирани политики, осигуряването на качество и контрол на здравните и социалните услуги и постигането на добри резултати за всички участници в системите за предоставяне на интегрирани услуги. Като предимство на подхода се определя справянето с такива предизвикателства пред здравните и социалните услуги като: пре-доставяне на качествени услуги и осигуряване на равен достъп до тях; последователност и приемственост в политики, процедури и практики и съответствието им на определените стандарти; постигане на по-високо ниво на справедливост, последователност, прозрачност и обосновано финансиране на услугите; интегрирано използване на услуги с добра професионална осигуреност с цел инвестиране в изграждане на капацитет; реализиране на сътрудничество, базиращо се на споразумения, приети ясни процедури за съвместна ефективна и ефикасна работа, обмен и управление на информацията с комплексно естество, които в съвкупността си осигуряват по-успешно решаване на проблемите. Основните структурни процеси, които подкрепят интегрирането на здравни и социални услуги включват в обхвата си: сътрудничество между две системи, поддържащо автономни практики; разработване на законодателство, което подкрепя сътрудничеството и интеграцията между двете системи; използване на политики за установяване на стандарти, насоки и критерии за предоставяне на интегрирани услуги. Представеният подход се подкрепя и в края на първото десетилетие на XXI век и доказателство в тази насока е Становището на Европейския икономически и социален комитет относно „Последиците от застаряването на населението върху системата на здравеопазването и социалната система“ (SOC/367, Брюксел, 20 юли 2010 година, в което се акцентира върху необходимостта от интегриране и добра координация на системата от услуги и грижи за тази категория хора.

Съществени аспекти на утвърждаването на интегрирания подход към предоставянето на услуги в сферата на социалните дейности е развитието на човешките ресурси чрез инвестиране в образование с подходяща клинична насоченост и придобиване на компетентности за мултидисциплинарна помоща дейност, професионално усъвършенстване в посока към предоставяне

на интегрирана подкрепа с високо качество и съответстваща на потребностите на целевите групи потребители и на целите и приоритетите на областните стратегии за развитие на социалните услуги.

В процес на утвърждаване е европейски подход към услугите за деца и семейства, изискващ изграждане и прилагане на единна и последователна политика в тази област и осигуряващ интеграция на услуги в ключови области, като се разширява обхватът на интервенция и аспектите на подкрепа и се фокусира върху закрилата и подобряване на благосъстоянието на потребителите. В изследване, проведено в 54 страни в Европейския съюз и извън него, е установено, че в 34 от тях са взети политически решения и предприети стъпки за предоставяне на *интегрирани услуги за деца*⁴⁾.

В условията на задълбочаваща се икономическа криза, нарастваща безработица и социално изключване през април 2010 година е представен меморандум „По-добро семейство, по-добро общество“ от Конфедерацията на организациите за семейството в Европейския съюз (организация, насърчаваща развитието на политиката за семейството и защитаваща интересите на детето и семейството в Европейския съюз), подпомагана от Програма на Европейската общност за заетост и социална солидарност – ПРОГРЕС (2007–2013). В него един от основните ангажменти на политиката за семейството на всички нива в рамките на Европейския съюз е свързан със задоволяване на потребностите на семейството (особено на уязвимите семейства) от достъпни и качествени социални, здравни, образователни и други услуги при безработица, бедност, заболяване, увреждане и други, за да участва то активно във формирането на Европа⁵⁾. Чрез този подход към детето и семейството се реализира политическа стратегия, която фокусира върху: включването на децата с увреждания; интеграцията на децата от етнически малцинства; деинституционализацията на деца; подкрепата за по-добри родителски грижи; достъпа до качествено образование от ранна възраст и борба с отпадането от училище. Визираните политически мерки и действия изискват използването на *интегриран подход* в областта на социалните, здравните, образователните и други свързани с тях услуги, за да се отговори по подходящ начин на предизвикателствата, пред които са изправени съвременното семейство и общество.

В подкрепа и потвърждение на представените европейски концепции, модели, подходи, политики и практики Групата от специалисти по включване на потребителите в социални услуги и в интегрирани социални услуги (Group of specialists on user involvement in social services and integrated social services delivery– CS-US) към Европейската комисия за социално сближаване (European committee for social cohesion– CDCS) отбелязва наличието на все повече доказателства, че *интегрирането на основните услуги, осигуряващи благосъстоянието на хората, започва да става актуален и важен политически въпрос в много европейски страни*. Визираната активност намира израз

в ново законодателство, изследователски проекти, европейски конференции и информация относно инициативи за интеграция. В центъра на вниманието е въпросът за интегриране на социални и здравни услуги. Подчертава се, че интегрираните социални услуги са необходими и при решаване на проблеми, свързани с пол, възраст, увреждане, заболяване, насилие, трафик, образование и др., открояващи се като едни от тежките проблеми на съвременното общество и обект на системата на социални дейности³⁾.

2.2.2. Системата на социални услуги в България по пътя на реструктуриране и придобиване на съвременен европейски облик.

По силата на редица директиви на Съвета на Европа и на национални стратегии и планове България се ангажира да предприеме *важни стъпки* за: разширяване на териториалния обхват, спектъра и мобилността на социални услуги в общността; осигуряването им с подходящи институционални форми; съобразяването им с минималните социални стандарти в Европейския съюз; разкриване на иновативни социални услуги, които съответстват на актуални политики, модели и ефективни практики и допринасят за удовлетворяването и решаването на потребности и проблеми на целеви групи потребители; повишаване на административния капацитет и на технологичната осигуреност на системата на социалните дейности и в частност на сектора на социалните услуги; целенасочено и устойчиво инвестиране в образованието и квалификацията на човешките ресурси в системата на социалните дейности (в частност на социалните услуги) като базова предпоставка за нейното развитие.

За периода от 2003 до 2006 г. персоналът, реализиращ социални услуги в общността, нараства 3,2 пъти. Приоритетите в Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007–2013 г. и в областните стратегии за развитие на социалните услуги, представящи политиката на правителството в сферата на социалните услуги за периода до 2015 година, набелязват:

- съответстваща на националните политики деинституционализация на настанените в специализирани институции деца със и без увреждания (проект „Детство за всички“ – 2014 година) чрез подготвителна дейност (оценка на децата, персонала, материалната база и изготвяне на карта на услугите след закриването) и чрез създаване на нови социални услуги (реинтегриране в биологичното или в разширеното семейство, приемна грижа, центрове за настаняване от семеен тип, центрове за обществена подкрепа, центрoвете за социална рехабилитация и интеграция, центрове за ранна интервенция при увреждане, дневни центрове, грижи в общността, и др.). Съобразяване с Препоръка 1939/2010 за още по-силно фокусиране на националните политики към подход, насърчаващ деинституционализацията на грижите за деца, и неотложност на действията в тази насока в контекста на глобализация и икономическа криза⁶⁾;

- реформиране и трансформиране на специализираните институции за възрастни хора с увреждания, психични разстройства и деменция в съответ-

ствие с „План за реформиране на специализираните институции за възрастни хора с увреждания 2010–2011 г.“ чрез подобряване на качеството на услугите и извеждане и предоставяне на социални услуги в общността (центрове за настаняване от семеен тип, защитени жилища, центровете за социална рехабилитация и интеграция, дневни центрове, грижи в общността);

– разкриване на иновативни социални услуги в общността за деца и възрастни от уязвими групи и с рисково поведение– кризисни центрове за жертви на трафик, насилие и пр.; услуги за деца с рисково и проблемно поведение; центрове и услуги за деца и лица със зависимости; услуги за реинтеграция на лица с проблемно поведение; кабинети и програми за семейно планиране и превенция на нежелана бременност; междусекторна здравно-социална услуга за психичното здраве на децата „Детски кът за развитие“ (работеща с проектно финансиране в Русе); здравно-социални услуги за превенция на ХИВ/СПИН и насочване към лечение, развивани по програма на Министерство на здравеопазването; семейни консултативни центрове; хосписи и др. Представените услуги се характеризират с доминирането на клиничен компонент и реализирането им изисква използването на интегриран подход;

– разгръщане на система от дейности и програми за социални услуги и междусекторно сътрудничество, реализирани от общини и неправителствени организации – центрове за развитие на уязвими етнически общности със специален фокус към ромската общност (предвиждат като партньорска дейност между общините и НПО, предоставящи социалните услуги в повечето области, като например Монтана, Русе, Ямбол, Видин, Перник и др.). Такива дейности ще се развиват и в рамките на услугата семеен и консултативен център; бюра за социални услуги в общините (София, Силистра и др.); социални и здравни медиатори за подобряване на достъпа до социални услуги и здравеопазване във високорискови уязвими общности (с особен акцент в обособени ромски квартали); информационни кампании, извънучилищни дейности и интегрирани програми за превенция на отпадането на деца от училище и за реинтеграция на отпаднали деца в образователната система (всички области в рамките на хоризонталните политики за социално включване, планирани съвместно с регионалните инспекторати по образование на Министерството на образованието, младежта и науката, училища, НПО, училищни настоятелства, общини); здравно-социални програми за семейно планиране, здраве на майката и детето; програми и мерки за достъп до професионална квалификация, доходи и заетост на хора с увреждания, трайно безработни, родители на деца в риск и др., планирани съвместно с дирекциите „Бюро по труда“;

– грижа за стари хора с поставяне на акцент върху развитието на услуги в общността – превес на услугите в домашна среда и създаване на мрежи от мобилни услуги в помощ на старите хора. Разширяване на капацитета и обхвата на социалните услуги в общността като ефективна подкрепа за превенция

на преждевременната институционализация на хора с увреждания и стари хора, живеещи в отдалечени населени места. Продължава функционирането на дневните центрове за стари хора. Паралелно с услугите в общността в по-малките общини са планирани и резидентни услуги чрез продължаващо функциониране на домове за стари хора (ремонт и преустройство) и разкриване на нови с малък капацитет;

- разработване и използване на гъвкави механизми за регламентиране на междубообщински социални услуги и съвместни дейности (като ЦОП, ЦСРИ, центрове за ранна превенция на изоставянето и др.), които обхващат територията на две и повече общини с цел решаване на специфични проблеми на рискови групи и изключени общности, които надхвърлят възможностите на отделна община;

- въвеждане на промяна в механизма на финансиране на социалните, здравните и образователните услуги, така че да е възможно създаването на междусекторни и междубообщински услуги, както и услуги на областно ниво (финансово осигуряване на реализацията на интегриран подход към социалните услуги);

- развитие на мрежа от социални услуги и повишаване на ефективността на социалните услуги чрез увеличаване на капацитета на системата за управление на случаи на деца и възрастни хора в затруднено положение и на дирекциите „Социално подпомагане“. В тази насока е предвидена значителна инвестиция в увеличаване на капацитета на човешките ресурси, като се разчита на съответстваща на актуалните потребности на практиката образователна подготовка на специалистите по социални дейности във висшите училища, въвеждане на система за продължаващо обучение и супервизия (административна, образователна и подкрепяща);

- ускорено развитие на иновативни услуги за затваряне на входа към институциите, задържане на децата в семейството и подобряване на грижата за децата с увреждания в семейна среда – като център или комплексна програма за ранна превенция на изоставянето, центрове за ранна интервенция при увреждане. В основата на този тип услуги е известната в развитите западни страни и в страните от Европейския съюз концепция и модел на Gatekeeping–система за вземане на отговорни решения и предприемане на стъпки в интерес на благосъстоянието на детето, позволяващи насочването към социални услуги и подкрепа за семейството, за да се предотвратят изоставянето и институционализацията на детето;

- реализирането на планираните политики и мерки за деинституционализация за продължителен период от време чрез оценки на деца и възрастни хора изисква инвестиране в подходяща образователна подготовка и квалификация, включващи определен клиничен компонент;

- основен фактор за приважване на функционирането на системата на социалните услуги в съответствие с приоритетите на областните и националните стратегии и политики е *развитието на човешките ресурси* по отношение

на компетентностите им за планиране, управление и предоставяне на социални услуги. Мерките в тази насока са от образователно естество и са свързани в немалка степен с дейността на висшите училища, които осъществяват обучение по професионално направление „Социални дейности“. Във всяка област е предвидено създаване на Регионален център за развитие на човешките ресурси и реализиране на система от образователно-квалификационни мероприятия на персонала, ангажиран с управлението и с предоставянето на социални услуги. Ресурсното осигуряване на регионалните центрове с експерти с подходяща образователна и квалификационна подготовка, както и успешната реализация на курсовете за обучение на персонала, свързан с управлението и предоставянето на социални услуги, предполага активно партниране и участие на екипи от висшите училища;

– продължаващо разширяване на обхвата от социални услуги в общността и на институционалните им форми за предоставяне на основата на финансиране от държавата и общините и на публично-частно партньорство; подобряване на резидентната грижа и увеличаване на формите на социални услуги от преходен тип и тези със среда, близка до семейните условия; устойчивост, комплексност и интегрираност на социалните услуги, ефективни междусекторни и междусистемни сътрудничества; повишаване на капацитета на персонала, ангажиран с предоставянето и управлението на социалните услуги; нарастване на потребността от висококвалифициран и със съвременно образование персонал. Представените мерки и дейности в този аспект ще създадат условия на пазара на труда да има засилено търсене на специалисти по социални дейности с нов образователно-квалификационен профил.

Съществен компонент на цялостната политика на изпълнителната власт и на стратегически документи в областта на развитието на социалните услуги са Национална стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ и Планът за действие за изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“. Посочените документи очертават политическия ангажимент за реформа в системата на грижа за децата и семействата. Основен императив в тях е разработването на интегрирана комплексна политика за децата и семействата и изграждането на ресурсно осигурена, ефективно действаща и с висок кадрови потенциал система от услуги в семейна среда и в общността на територията на цялата страна, която изключва необходимостта от функциониране на специализирани институции за деца. Визираните документи разкриват високите изисквания, както към образователната и квалификационната подготовка на персонала, така и към осигуряването с достатъчно специалисти по социални дейности на системата за закрила на детето като един от важните сектори на социалната закрила в Република България. Върху основата на включените в тях действия и мерки се очаква в рамките на следващото десетилетие да има:

а) интензивна образователно-квалификационна дейност на ангажираните в предоставянето и управлението на социалните услуги специалисти по социални дейности и друг персонал; б) засилено търсене на нови специалисти по социални дейности, за да се задоволят потребностите на развиващата се система на социални услуги за детето и семейството с необходим персонал. Представените тенденции и процеси доказват още веднъж в регионален и в национален план целесъобразността от усъвършенстване на образованието по социални дейности и от промени в образователно-квалификационния профил на социалния работник.

Предвижда се до 2025 г. за всички уязвими групи деца и техните семейства в България да бъдат осигурени висококачествени и отговарящи на индивидуалните им потребности услуги в общността. Отделянето на деца от семействата ще става само при необходимост и при условие, че се гарантират най-добрите им интереси. Практиката за отглеждане на деца в специализирани институции поетапно ще бъде прекратена. Новата система от услуги ще замени съществуващите към момента 130 институции (Домове за медико-социални грижи за деца – 32; Домове за деца с увреждания към общините – 24; Домове за деца, лишени от родителски грижи към общините – 74). Реализирането на тази промяна изисква разработване на *координирана мрежа от услуги*, които ще осигурят отглеждане в семейна или близка до нея среда за 7150 деца и младежи и ще предотвратят приемането в специализирани институции на около 3000 деца. Закриването на посочените 130 институции се обвързва с реализирането на пет проекта с определена целева и функционална специфика: деинституционализация на децата от домовете за деца с увреждания; деинституционализация на децата от домовете за медико-социални грижи; деинституционализация на децата от домовете за деца, лишени от родителска грижа; развитие на приемната грижа; кариерно развитие на социалните работници. Изпълнението на дейностите и мерките по закрила на детето в страната в момента се реализира от 760 служители в 147 отдела „Закрила на детето“ и от 62 експерти в 28 Регионални дирекции за социално подпомагане. Освен отделите „Закрила на детето“, пряко участие в развитието на социалните услуги имат и отделите „Хора с увреждания и социални услуги“ (към дирекциите „Социално подпомагане“), чиято дейност е свързана с практическа реализация на държавната политика в областта на социалната рехабилитация и интеграция на хората с увреждания, социалните услуги в общността и специализираните институции. Към момента на територията на страната функционират 147 отдела „Хора с увреждания и социални услуги“, в които работят общо 841 служители. Във връзка с изпълнението на набелязаните цели и осъществяването на набелязаните дейности и мерки се предвижда допълването на персонала с общо 441 специалисти по социални дейности, от които 294, заети с превенция и реинтеграция на деца от посочените по-горе институции и 147– ангажирани

с приемна грижа. Необходимият персонал, включително и социални работници, за реализирането на новите социални услуги по първите четири от петте проекта от Плана за действие за изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“, обхваща общо 5541 специалисти, което разкрива необходимост не само от добре подготвени и висококвалифицирани социални работници, но и от съобразяване на обучението в теоретичен и практически аспект с новата обществена и професионална реалност, за да се отговори адекватно на предизвикателствата на съвременното и на потребността от ефективни и качествени социални услуги. Паралелно с това и във връзка с целта за повишаване на капацитета на застия с предоставянето и управлението на социални услуги персонал се планира предоставяне на основно и надграждащо обучение на общо 4604 човека, от които 2941 наети и новоназначени социални работници, 1601 действащи служители и социални работници и 62 експерти към дирекциите за социално подпомагане на ниво област и община. Във връзка с осигуряването на достатъчен брой помагачи специалисти, включително и социални работници, за реализирането на новите социални услуги се очаква многократно подобряване на актуалното съотношение (1:15) между персонал и деца, като се предвижда то да бъде 1:1 или 1:2 при приемна грижа; резидентна грижа за деца с увреждания 1:4; други услуги от резидентен тип 1:6. Прогнозира се броят на децата в резидентна грижа да намалява, а услуги в общността да бъдат предоставяни годишно на допълнително 2000–3000 деца⁷⁾. Представената информация извежда на преден план *неотложната потребност* от осигуряване на персонал за предоставяне и управление на социални услуги с иновативен и интегриран характер с подходящо образование и квалификация за период от 5 до 15 години. Средносрочните и дългосрочните прогнози за задълбочаване на някои негативни тенденции в България (например в демографски, етнически, здравен, образователен и друг аспект), свързани с генерирането на проблеми от био-психо-социално естество, предполагат необходимост от осигуряване на достатъчно специалисти по социални дейности с образование, което включва клиничен компонент и подготовка за мултидисциплинарна работа, позволяващи да се отговори по подходящ начин на потребностите на различните целеви групи. Разгледаните процеси и тенденции ориентират към търсене на *по-висока степен на съответствие* между следните елементи, имащи съществено значение за функционирането и развитието на системата за социални услуги в контекста на интеграционните политики: а) образователно-квалификационна подготовка на специалистите по социални дейности; б) специфика и динамика на потребностите на клиентите от целеви групи; в) промени във вида и обхвата на социалните услуги, предоставяни в общност (интегрираност на услугите, интердисциплинарно, междусекторно и междусистемно сътрудничество); г) ресурсно осигуряване и подобряване на ефективността и качеството

на социалните услуги за потребителите от различни възрастови и целеви групи. В прогнозите на експерти от западноевропейски страни и от САЩ се отбелязва, че до 2020 година във връзка с актуалните тенденции в демографски план и възникналите социални и икономически сътресения в условията на криза се очаква *потребността от социални работници да нараства*, като се предвижда броят им да се увеличи в рамките на 12–18% в сферата на социалните услуги за стари хора, уязвими групи деца и семейства, хора с увреждания, етнически и расови общности в неравностойно положение и др.

Осъщественият анализ по първите два аспекта, отразяващи възможностите за развитие на системата социални дейности в определен концептуален и съдържателен план и влиянието им върху усъвършенстването на образованието по социална работа, позволява да се направят следните изводи:

1. Съществуват значими европейски концепции, модели, подходи, политики и практики със свои проекции и приложение в България, които са непосредствено потвърждение, че *интегрирането на осигуряващи благосъстоянието на хората услуги от сферата на социалните дейности, общественото здраве и здравните грижи е актуален политически въпрос в европейското и националното пространство*. Доказателство за това са промените в социалното и здравното законодателство, планирането, управлението и предоставянето на социални услуги на регионално и на национално равнище. Водещо направление в очертаната насока са *интегрираните социални услуги* (с акцент върху интегрирането на социални и здравни услуги) за постигане на по-широк по обхват и качество ефект при решаване на проблеми от комплексно естество.

2. Интензивният процес на *преструктуриране и придобиване на съвременен европейски облик* на системата на социални дейности у нас предполага *динамични промени* в управлението, проектирането, планирането и предоставянето на социални услуги, съобразени с европейския подход на интегриране. Постигането на значими резултати в тази насока се свързва със следните основни изисквания: повишаване на *капацитета на персонала* чрез включването му в *различни форми на базово и надграждащо обучение*; инициране на *промени и усъвършенстване на обучението* в професионално направление „Социални дейности“ чрез търсене на възможности за *оптимално съчетаване* с клиничния компонент, усвояването на компетентности за мултидисциплинарна работа и другите компоненти на подготовката в контекста на специфичната интегративна ориентация на образованието по социални дейности; *увеличаване* на ангажираните с предоставянето на социални услуги в общността социални работници с нов образователно-квалификационен профил, като се постигне количествено съотношение, което е *в полза на ефективното и качествено обслужване на потребителите*.

3. Образованието по социални дейности у нас трябва да формира подходящ отговор на актуалните изисквания на практиката в областта на социални-

те дейности, реализирайки висока степен на съответствие с: формулираните *цели, действия, мерки и потребности на целеви групи* в регионалното и националното средносрочно и дългосрочно планиране на социалните услуги; *съвременните тенденции* в сферата на социалните дейности в *национален, европейски и международен план* за предоставяне на социални услуги на *принципа на интегрирането* (с основен акцент върху интегриране на социални и здравни услуги) и *мултидисциплинарността*. В своя синтез тези компоненти ще допринесат, както за развитието на образователната и научноизследователската политика в областта на социалните дейности, така и за повишаване на капацитета на ангажираните с управлението и предоставянето на социални услуги специалисти на регионално и на национално равнище.

2.2.3. Проучване на потребността от специалисти по социални дейности с образователно-квалификационна степен „бакалавър“ и „магистър“ в Северен централен и Североизточен район на Република България

Представените приоритетни регионални и национални политики и свързаните с реализацията им социални услуги, планирани във всяка от областните стратегии в Северен централен и Североизточен район, включват реализирането на характеризиращи се с интегративна ориентация социални услуги. Спецификата им на предоставяне и методическата им осигуреност изискват определен клиничен компонент на образователната подготовка и компетентности за мултидисциплинарна работа на предоставящите ги специалисти по социални дейности. Количественият анализ на структурата и обхвата на социалните услуги, планирани за разкриване, трансформиране и усъвършенстване в областните стратегии за развитие на социалните услуги в областите от посочените два района на планиране, разкрива следните особености:

– в Северен централен район 84% от целия спектър на съществуващите и планираните за разкриване, трансформиране и развитие социални услуги включват определени клинични аспекти, характеризират се с интегрираност и обхващат 45% от общия капацитет. Най-висок е относителният им дял за област Велико Търново – 91% (с 53% обхват на капацитета), следвана от област Русе – 90% (с 43% обхват на капацитета) и област Силистра – 89% (с 46% обхват на капацитета).

– в Североизточен район при 81% от всички съществуващи и планирани за трансформиране, развитие и разкриване социални услуги присъства определен клиничен компонент и интегративна ориентация и те обхващат 44% от предвидения капацитет. Тук се открояват: област Варна – с относителен дял 91% и с обхват на капацитета 46%, област Шумен – с относителен дял 79% и с обхват на капацитета 43%, област Добрич – с относителен дял 78% и с обхват на капацитета 45%.

Тези социални услуги са предназначени за целеви групи от всички възрастови диапазони, с различен социален и здравен статус и етническа принадлежност, настанени в институции и живеещи в семейството и в общността, в процес на деинституционализация и реинтегрирани в семейството и в общ-

ността. В Северния централен район идентифицираният среден брой целеви групи е 11, а в Североизточния район – 10. Представената количествена информация разкрива тенденция на: значимо присъствие на планирани за предоставяне социални услуги, характеризиращи се с участие на клиничен елемент и с интегративна насоченост; относително голям брой идентифицирани целеви групи със специфични потребности и проблеми, които ще са потребители на тези услуги. Количественият анализ и установените тенденции ориентират към потребност от подготовка на социални работници с образователно-квалификационен профил, който трябва да осигури възможности за качествено и ефективно предоставяне и управление на предвидените за трансформиране, развитие и разкриване социални услуги.

Във връзка с необходимостта от усъвършенстване на образованието по социални дейности в контекста на стратегическото планиране за развитие на социалните услуги под нашето научно ръководство е проведено *изследване по метода на експертните оценки*. В него участват областни и общински структури по социално подпомагане в областите Русе, Силистра, Разград, Търговище, доставчици на социални услуги в област Русе, област Разград, НПО, експерти на областно и на национално равнище, както и заведения от сферата на здравните и психиатричните грижи. Обект на експертното оценяване са човешките ресурси (специалистите по социални дейности, ангажирани с управлението и с предоставянето на социални услуги) в системата на социалните услуги на ниво община или област в условията на въвеждане на нов модел на планиране и реализацията му чрез стратегии за времето до 2015 година. Цел на експертното оценяване е изготвянето на експертиза на осигуреността на системата на социални услуги на ниво община или област със специалисти по социални дейности с образование по специалност от професионално направление „Социални дейности“, характеризиращо се с клиничен компонент (медико-социален и психо-социален) и компетентности за предоставяне на интегрирани социални услуги. В диференциран вид целта се свързва с оценяване на характерни тенденции на ниво община или област по отношение на: целеви групи със специфични потребности и проблеми; промени в политиките и практиките за предоставяне на социални услуги; формиране на инфраструктура и спектър от социални услуги за различните целеви групи на общинско или областно равнище; усъвършенстване на управлението на социалните услуги и на подбора на специализиран персонал; необходимост от промени в съществуващите концепция и модел за образование на специалисти по социални дейности в посока към засилване на клиничния компонент и подготовката за предоставяне на интегрирани социални услуги, за да се отговори по-адекватно на актуалните потребности на практиката. Важен целеви компонент на експертизата е прогнозирането на потребността от обучение на специалисти по социални дейности с образователно-квалификационна степен

„бакалавър“ и „магистър“ с клинична насоченост на подготовката във връзка с реализирането на съвременни политики и практики в областта на социалните услуги (европейските модели за интегрирани социални услуги) и в образованието по социални дейности. Експертизата е насочена към реализиране на количествена и качествена оценка на елементите на обекта. Използваният основен подход се свързва с фокусиране на експертния анализ и оценка върху отношението между два компонента: специфика на потребностите и проблемите на целевите групи потребители и необходимите им социални услуги (в общността и в специализирани институции); образователна подготовка и квалификацията на ангажираните с управлението и предоставянето на социални услуги специалисти по социални дейности и ресурсите им да осъществяват адекватна, качествена и ефективна помагача дейност с потребители от целеви групи с определена специфика и динамика на потребностите. Методите за реализиране на експертната оценка са обособени в *три основни групи*:

- съпоставяне на потребностите и проблемите на целевите групи в общината или областта с ресурсната осигуреност с квалифицирани и с необходимото образование специалисти и начин на функциониране на системата на социални услуги (качество и ефективност) на общинско и областно равнище; количествен и качествен анализ и оценка на осигуреността на системата за социални услуги със специалисти по социални дейности с подходящ образователно-квалификационен профил за планирания период;

- анализ и оценка на ситуацията, отразяваща необходимостта от специалисти по социални дейности с образователно-квалификационна степен „бакалавър“ и „магистър“ с клинична насоченост на подготовката и компетентности за мултидисциплинарна работа, и прогнозиране на ефекта от дейността им при предоставянето на социални услуги;

- анализ и оценка на качеството и ефективността на взаимодействия между специалистите по социални дейности и между тях и представители на други помагачи професии при предоставянето на социални услуги в зависимост от насочеността на образователната подготовка (определен доминиращ компонент) и в условията на нарастване на дела на интегрираните социални услуги и необходимостта от мултидисциплинарната работа.

В представените от изпълнителите на заданието експертни оценки се открояват характерни тенденции на ниво община или област в следните аспекти:

- доминиране на целеви групи, чиито потребности имат специфичен и комплексен характер – деца и възрастни със специфични потребности, намиращи се в процес на деинституционализация и живеещи в семействата си; деца и семейства в неравностойно положение, деца в риск, млади хора и възрастни с рисково поведение, стари хора, хора с увреждания, с психични заболявания, с хронични и прогресиращи тежки заболявания, етнически общности в неравностойно положение и с рисково поведение и др. Установените потребности

и проблеми на целевите групи в преобладаващата си част имат био-психо-социално естество, което е потвърждение на нашия анализ на областните стратегии и на позицията за необходимост от изменения в концепцията за образователно-квалификационния профил на специалиста по социални дейности;

– наличие на съществени промени в политиките и практиките за управление, планиране и предоставяне на социални услуги – стратегически планирана деинституционализация на деца и възрастни от специализирани институции; грижа за децата и осигуряване на семейна среда за тях (нарастване на приемната грижа като социална услуга в общността, съобразено с правото на детето на семейство); професионален подход в оценяването на потребности, проблеми и ресурси на клиенти и системи; увеличаване на дела на социалните услуги в общността; интегриран подход при предоставянето на социални услуги (здравно-социални услуги, психосоциални услуги, здравна и социална медиация и др.); мултидисциплинарен подход и дейност; междусекторно и междубоцинско сътрудничество; стремеж за повишаване на качеството и ефективността на социалните услуги в интерес на благосъстоянието на клиентите. Регистрираните промени в политиките и практиките за управление, планиране и предоставяне на социални услуги са тясно свързани с интегрирания подход, принципите за мултидисциплинарност, междусекторно и междусистемно сътрудничество, които съответстват на виждането за усъвършенстване на образователно-квалификационния профил на специалиста по социални дейности в съответствие с новите моменти в политиките, моделите и практиките на предоставяне на социални услуги и оптимизиране на професионалната намеса при секторните практики;

– формирана инфраструктура и спектър от социални услуги за различните целеви групи на общинско или областно равнище, които се характеризират с: ясно изразена тенденция на стратегическо планиране, трансформиране и развитие във всички общини и области в зависимост от финансовите и човешките ресурси; поставяне на силен акцент върху междусекторното и междубоцинското сътрудничество за населените места и общини, които не разполагат с необходимите ресурси; добре развита инфраструктура и спектър от социални услуги, основно в по-големите общински и областни центрове, за сметка на населените места с по-малко на брой и със застаряващо население или с доминиращо такова от етнически общности в неравностойно положение;

– неравномерна ресурсна осигуреност със специалисти по социални дейности на подсистемите на управление и на предоставяне на социални услуги. По-добро задоволяване със социални работници с придобито образование и квалификация по специалностите от професионално направление „Социални дейности“ в по-големите общински и областните центрове в сравнение с по-малките населени места, повлияни силно от миграционните процеси и с преобладаващо застаряващо население или етнически общности в неравностойно положение. Открояване на общи тенденции за преобладаващата част от областите в следните аспекти: необ-

ходимост от промяна в образователно-квалификационния профил на социалните работници в съответствие, както с био-психо-социалния и комплексния характер на потребностите и проблемите на идентифицираните целеви групи, така и с на-белязаните приоритетни направления в областните стратегии; потребност от пре-доставяне на качествени и ефективни социални услуги с интегративна ориентация; недостатъчна осигуреност на системата на социални услуги със специалисти по социални дейности с клинична насоченост на подготовката и с компетентности за мултидисциплинарна работа; прогнозиране на позитивен ефект от дейността на специалистите по социални дейности с клинична насоченост на подготовката и с компетенции за участие в мултидисциплинарна дейност. Необходимост от осъвременяване на образованието по социални дейности и създаване на обнoвено по съдържание продължаващо образование в професионалното направление;

– необходимост от оптимизиране на взаимодействията както в професионалната общност на специалистите по социални дейности чрез промени и усъвършенстване на образователно-квалификационния профил (включване на подходящи по съдържание и обем компоненти с клинична насоченост и в областта на интердисциплинарните комуникации и практики), така и между тях и други помагачи специалисти от сферата на социалното подпомагане, общественото здраве и здравните грижи, образованието и други в контекста на стратегическото планиране и на нарастването на значението на интегративния подход и на принципа за мултидисциплинарност при предоставяне на социални услуги.

От експертните оценки можем да представим следната обобщена аналитично-оценъчна информация по области от Северния централен и Североизточния район:

А. Област Русе

В област Русе от 591 трудово заети в сферата на социалните услуги и в дирекциите за социално подпомагане само 9,98% от заемащите длъжност за специалист по социални дейности/социален работник имат образование по социални дейности. Очертаната ситуация показва, че осигуреността на системата за социално подпомагане като цяло и в частност на подсистемата на социални услуги със специалисти с образование и квалификация по социална работа е в критично състояние. Необходимо е своевременно инвестиране в развитието на човешките ресурси в две основни насоки: а) подбор на социални работници, чийто образователен и квалификационен профил позволява реализиране на приоритетите и целите на областната стратегия за развитие на социалните услуги; б) реализиране на продължаващо образование за наетия персонал. В тази насока се прогнозира в периода до 2015 година необходимост от минимум 635 специалисти по социални дейности. В количествен аспект това означава увеличаване със 107,45%, което трябва да задоволи нарастващата потребност от качествени човешки ресурси с необходимата

образователно-квалификационна степен и профил. Посочва се наличието на проблеми в интердисциплинарните взаимодействия при предоставянето на социални услуги, за които основни причини са дефицити в образователната подготовка и несъвършенства в нормативната база.

Б. Област Силистра

В аналитично-оценъчна информация на Регионална дирекция за социално подпомагане – Силистра, е поставен акцент върху основни моменти, които се отнасят до повече от областите в двата района:

- недостатъчен брой специалисти по социални дейности с образование, включващо клиничен компонент и подготовка за мултидисциплинарна дейност. Функциониращите и предвидените за трансформиране и разкриване на социални услуги в областта изискват осигуряване със специалисти по социални дейности с образование, включващо клиничен компонент и компетенции за реализиране на мултидисциплинарна работа;

- за задоволяване на нуждите на рисковите групи и предоставянето на адекватни, качествени и ефективни социални услуги от изключително значение е те да бъдат осигурени със специалисти по социални дейности, притежаващи съвременен образователно-квалификационен профил, съобразен с изискванията на актуалните европейски и национални политики и практики на интегрираните социални услуги;

- възможност за постигане на положителен ефект от включването в образованието по социални дейности на добре балансиран клиничен компонент и усвояване на компетенции за реализиране на интегрирана подкрепа. Предприети действия в тази насока ще имат отражение, както върху теоретико-приложната подготовка на обучаващите се специалисти, така и след професионалната им реализация – върху качеството и ефективността на помагачата им дейност с откритите целеви групи потребители на социални услуги;

- недостатъчна осигуреност на общинските администрации с квалифициран персонал, която оказва съществено въздействие върху управлението, планирането и развитието на социалните услуги. Добрата подготовка и мотивираност на персонала не са в състояние да компенсират всекидневната претовареност със задачи, провокираща висок процент на текучество на кадри.

Осигуреността на системата на социални услуги в област Силистра със социални работници показва сериозен дефицит на такива с образование и квалификация по социални дейности. От общо 176 заети в системата само 21,59% притежават необходимото образование и квалификация. В периода до 2015 година в областта се прогнозира потребност от още 227 специалисти по социални дейности, което представлява нарастване със 128,98%. Във връзка с идентифицираните целеви групи клиенти, стратегически планираните социални услуги в областта, изискването за повишаването на капацитета на човешките ресурси в

експертизата се откроява необходимост функциониращите в момента социални услуги и предвидените за разкриване да бъдат осигурени със специалисти по социални дейности с образование с клиничен компонент и подготовка за мултидисциплинарна работа. Експертите от тази дирекция прогнозираят, че включването в образованието по социални дейности на подходящ по съдържание и обем клиничен компонент и на такъв за интердисциплинарни взаимодействия и практики ще има положителен ефект върху качеството и ефективността на социалната работа и предоставянето на интегрирани социални услуги.

В. Област Разград

В експертизата на Регионална дирекция за социално подпомагане – Разград, се представя количествена информация, че от трудово заетите 101 социални работници в системата на социалните услуги в област Разград 24,75% са с образование и квалификация по социални дейности. В периода до 2015 година се прогнозира да има необходимост от още 12 специалисти по социални дейности, т.е. очаква се нарастване с 11,88%. На фона на ниската осигуреност със социални работници с подходящо образование и квалификация тази прогноза не изглежда достатъчно реалистична, имайки предвид динамичното развитие на социалните услуги в общността и планираните мерки и дейности в областната стратегия за развитие на социалните услуги. В сферата на социалните услуги в област Разград няма специалисти по социални дейности с клиничен компонент в образованието и с необходимите компетенции за мултидисциплинарна работа. Подготовката на някои от социалните работници в центровете за социална рехабилитация и интеграция включва такива елементи, но това са единични случаи. Базирайки се на свои наблюдения, анализи, оценки и професионален опит, експертите от общинската и регионалната дирекция за социално подпомагане отбелязват, че включването на клиничен компонент и на умения за работа в интердисциплинарна среда в образователната подготовка на студентите и в професионалната дейност на социалните работници ще допринесе за повишаване на ефективността и качеството на социалните услуги в контекста на обвързването им с интегрирания подход и принципа за мултидисциплинараност. Позицията им е, че образование по социални дейности с такава насоченост ще позволи не само по-успешна реализация на професионалната дейност на социалните работници (управление на случай, работа със семейства, групи и общности, реализиране на психо-социални интервенции, владее и прилагане на методи за оценяване, консултиране на целеви групи клиенти и др.), но и постигане на по-добри резултати при решаване на проблеми и удовлетворяване на потребности с комплексен характер.

Г. Област Търговище

Експертизата на Регионална дирекция за социално подпомагане – Търговище, определя предоставяните в областта социални услуги в общ план като добре осигурени.

гурени с необходимите специалисти по социални дейности. От трудово заетите 53 социални работници в системата на социалните услуги в областта 32,08% са без образование по социални дейности. От 27 специалисти, които са пряко ангажирани с предоставянето на социални услуги в община Търговище, 70,37% са със специалност „Социални дейности“. Прогнозира се в периода до 2015 година в област Търговище да има потребност от общо 26 специалисти по социални дейности, като се очаква нарастване на броя на социалните работници с 50%. Прави се извод за ясно изразена потребност от квалифицирани социални работници в социалните служби, болничните заведения, училищата, неправителствените организации и др. Подчертава се, че във връзка с активното междусекторно сътрудничество и с интегрирания подход към социалните услуги са не-обходими допълнителни компетенции на специалистите по социални дейности. Политиката на деинституционализация на деца и възрастни и свързаният с нея процес на откриване и развитие на социални услуги в общността, работата с деца и семейства в риск и от уязвими общности, разкриването на услуги от резидентен тип, както и недостигът на социални работници със съвременен образователно-квалификационен профил, според експертите, изискват включване в практиката на повече социални работници с клиничен компонент в подготовката и с компетентности за мултидисциплинарна дейност.

Д. Област Габрово

В представения от Регионална дирекция за социално подпомагане – Габрово, анализ на развитието на човешки ресурси в системата на социалното подпомагане в област Габрово не са изпълнени изискванията на заданието на експертната оценка и е дадена информация от най-общ характер. Акцентира се върху голямото текучество на кадри, което има най-високи стойности в отдел „Закрила на детето“. Според експертите основни причини за трудното задържане на кадрите в областта на социалното подпомагане са голямата натовареност, нормативните неуредици, неадекватното заплащане и неясноти по отношение на управлението на персонала.

Е. Експертни оценки на други експерти

Експертни оценки за необходимостта от специалисти по социални дейности с нов образователно-квалификационен профил са представени от седем доставчици на социални услуги, три неправителствени организации, главен експерт – регионален координатор по оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, експерт от областна администрация, двама експерти от Център за психично здраве – Русе ЕООД (единият от които е директор, а другият – ръководител на проект „Детски кът за развитие“ – Център за психологическа подкрепа за деца и семейства (УНИЦЕФ – България), управител на „Център Надя – клон Русе“, директор на Регионална здравна инспекция – Русе, изпълнителен директор на

МБАЛ – Русе АД, управител на Специализирана болница за активно лечение на пневмо-фтизиатрични заболявания Русе – ЕООД, управител на Комплексен онкологичен център – Русе ЕООД, експерт от лечебни заведения „Медика“ – Русе, и др. В тях се подкрепя предприемането на действия за усъвършенстване на образованието по социални дейности, като се посочва, че заявеният образователно-квалификационен профил е слабо развит в обучението по специалността в страната, а дипломираните специалисти, които го притежават, са ограничен брой. Чрез съвременна и качествена образователна подготовка във висшите училища в очертаната насока ще се допринесе за повишаване на капацитета на човешките ресурси в сферата на социалните дейности. Това ще позволи социалните работници да бъдат ефективни и полезни за своите клиенти и да допринасят за развитието на системата на социални услуги на общинско, областно и на национално равнище в съответствие с европейските политики за интегрирани социални услуги, базираци се на принципа за мултидисциплинарност.

Резултатите от изследването позволяват да представим следните *основни изводи*:

– важни фактори, влияещи върху качеството на предоставяните социални услуги, са *недостигът* на човешки ресурси с образование и квалификация по социални дейности и *изоставането* в определена степен на образователната подготовка по специалностите от професионално направление „Социални дейности“ във висшите училища от актуални тенденции в политиките и практиките за развитие на социалните услуги в национален и европейски контекст. Представените в първата част и в анализа на експертните оценки проблеми са едни от основните причини, които не мотивират придобилите образование и квалификация по социална работа да се реализират в сферата на социалните дейности. Попълването на визираните дефицити е важна предпоставка за ефективното функциониране на системата на социални услуги и за усъвършенстването на образованието по социални дейности;

– решаването на проблемите на значителна част от целевите групи клиенти, характеризиращи се с комплексен характер (социални, здравни, психични, психо-социални, медико-социални, образователни и пр.), изисква социалните работници да имат *съответстваща* на съвременните политики и практики подготовка. В тази насока е необходимо *усъвършенстване* на съществуващия модел на образование по социални дейности, като още на базово равнище се върви в следните направления: а) включване в учебната документация на оптимални по тематично съдържание и обем и хронологично добре разположени в курса на обучението компоненти с клинична насоченост и такива от областта на интердисциплинарните комуникации и практики; б) непрекъсната връзка и взаимодействие с потребностите на динамично развиващата се практика и съобразяване целите и приоритетите на стратегическото планиране за развитие на социалните услуги, поставящи в основата си концепцията за интегрирани

социални услуги и принципа за мултидисциплинарност. Прогнозира се, че това ще допринесе за по-точно идентифициране на проблемите на клиентите и на системата, оценка на риска и на рецидив от риск, използване на адекватни подходи и методи и успешно партниране при предоставяне на интегрирана подкрепа. Предлага се въвеждане на *регулации* в образованието по социални дейности и създаване на условия и възможности за по-активно включване на представителни организации на професионалната общност на социалните работници в създаване на стандарти за образование по социални дейности;

- необходимост от съществено *подобряване* на практическата подготовка на студентите по социални дейности и въвеждане на *ефективна* образователна супервизия; реализирането на обвързана със съвременни политики и технологии система от образователни форми и програми за повишаване на квалификацията на практикуващите социални работници, ангажирани като наставници с практическото обучение на студенти по социални дейности;

- анализът на потребностите от обучение на кадри със съвременен образователно-квалификационен профил разкрива значителен интерес към подготовка, обвързваща социалната работа с *оптималното интегриране* на компоненти с клинична и интердисциплинарна ориентация. В тази насока включването на такива съставни части се определя като фактор, който ще има положително въздействие както върху развитието на образованието по социални дейности, така и върху качеството и ефективността на професионалната помагача дейност при предоставянето на интегрирани социални услуги и реализирането на мултидисциплинарни взаимодействия;

- изпълнението на стратегическите решения за развитие на социалните услуги е трудно осъществимо без *кадрово осигуряване* с добре подготвени социални работници с клинична насоченост, способни да работят в мултидисциплинарни екипи и да осъществяват необходимото в тази сфера ефективно междуинституционално сътрудничество;

- поставянето на акцент върху практическото обучение и акумулирането на професионален опит от студентите по социални дейности като *перманентен и с качествени натрупвания процес* от началния до последния етап на образованието им. В тази насока се изразява желание и готовност за предоставяне на условия и възможности за практическо обучение от всички експерти, като представители на определени заведения и институции и доставчици на социални услуги;

- в съответствие със стратегическото планиране за развитие на социалните услуги се поставя акцент върху необходимостта от качествени социални услуги и предприемане на превантивни мерки, чиято реализация се обвързва с професионалната дейност на квалифицирани социални работници с клинична насоченост на обучението. Недостигът на социални работници с такъв тип подготовка се определя като фактор, който влияе върху качеството и ефективността на предоставяните социални услуги, включително и на такива с интегриран характер. Предприема-

нето на действия в тази насока ще попълни осезаем дефицит от специалисти със съвременен и необходим за практиката образователно-квалификационен профил;

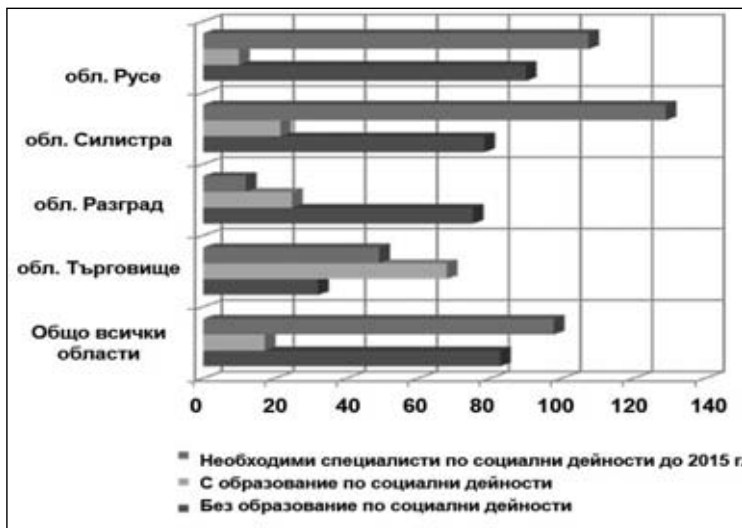
– придобиването на *по-задълбочени знания* в медикосоциалната област и на такива за клиниката на различни заболявания и техните медико-социални аспекти се определя от експертите в здравната сфера като съществен фактор за подобряване на подготовката на социалните работници и привеждането им в съответствие със съвременни политики и практики в социалната сфера. Особено внимание се обръща на навлизащите модели на европейски практики на мултидисциплинарна работа и интегрирани здравни и социални услуги, в чиито условия социалният работник трябва да притежава определени компетенции в клиничната и медикосоциалната област, за да партнира равностойно със своите колеги – здравни и медицински специалисти от регулирани специалности и професии.

Обобщеният количествен и качествен анализ на осигуреността на системата на социални услуги със специалисти по социални дейности, включително и на такива с клинична насоченост в подготовката и с компетенции за мултидисциплинарна работа, в области от Северния централен и Североизточния район разкрива, че в момента от общо 921 социални работници в четири области (Русе, Силистра, Разград, Търговище) 763 (82,84%) са без образование по социални дейности и едва 158 (17,16%) са дипломирани по специалности от професионално направление „Социални дейности“ (Таблица 1; Фигура 1). Тези данни разкриват, че само около 1/6 от ангажираните с предоставяне и управление на социални услуги притежават необходимото образование и квалификация, които им позволяват в определена степен да реализират качествена, ефективна и съответстваща на съвременните политики, подходи, модели и практики професионална дейност.

Таблица 1. Осигуреност на системата за социални услуги със специалисти по социални дейности в области от Северен централен и Североизточен район в периода 2010–2015 година

№	Области в Северен централен и Североизточен район	Осигуреност на системата за социални услуги със специалисти по социални дейности за 2010 година					Необходими специалисти по социални дейности в периода 2011 – 2015 година	Процент на нарастване %
		общ брой	без образование по СД	%	с образование по СД	%		
1	Русе	591	532	90,02	59	9,98	635	107,45
2	Силистра	176	138	78,41	38	21,56	227	128,98
3	Разград	101	76	75,25	25	24,75	12	11,88
4	Търговище	53	17	32,08	36	67,92	26	49,06
	Общо	921	763	82,84	158	17,16	900	97,72

На фона на стратегически определените приоритети, мерки и действия в общинските и в областните стратегии за развитие на социалните услуги тази осигуреност с подходящ персонал е *критично ниска* и може да провокира въпроси за възможностите на човешките ресурси да ги осъществят. В тази насока в две области (Русе и Силистра) се планира значителен ръст на потребността от социални работници с образование и квалификация по социални дейности (включително и от такива с клиничен компонент в подготовката) в рамките на 107,45% и 128,98%. В други две области (Търговище и Разград) делът на нарастване е сравнително по-нисък – 49,06% и 11,88% (в експертната на РДСП – Разград, прогнозата не е достатъчно реалистична). По-високата степен на осигуреност на системата на социални услуги в област Търговище със социални работници с образование и квалификация по социални дейности (67,92%) определя и по-ниския процент на нарастване на броя на специалистите по социални дейности. За осигуряване на предвидените за трансформиране, развитие и разкриване социални услуги в периода 2011–2015 година в четирите области са необходими общо 900 специалисти по социални дейности с нов образователно-квалификационен профил, което представлява нарастване с 97,72% на състава на квалифицирания персонал, ангажиран с предоставянето на социални услуги. Представената информация разкрива, че системата на социални услуги и образованието по социални дейности в Северния централен и в Североизточния район са изправени пред сериозно предизвикателство, на което трябва да отговорят с необходимото качество на дейността и продукта.

Фигура 1. Сравнителен анализ на данните за наличните към 2010 г. и необходимите към 2015 г. специалисти по социални дейности в области от Северен централен и Североизточен район (в %)

Заключителният етап на изследването се реализира чрез провеждането на *кръгла маса* по проблеми на усъвършенстване на образованието по социални дейности в контекста на стратегическото планиране за развитие на социалните услуги в България (13 юни, 2011 г.) и представянето на доклад с тема „Концепция за изграждане на мултидисциплинарен екип като образователна технология“ (Stefanova et al., 2011) на Световната конференция за изследвания по образователни технологии в Кипър (юли, 2011 г.)

В проведената дискусия на кръглата маса се включват 62 участници, сред които официални гости са министърът на труда и социалната политика, заместник-председателят на Комисията по социална политика в 41-то Народно събрание, народни представители, областният управител на област Русе, председателят на Общинския съвет – Русе. Подкрепа за кръглата маса е изразена от заместник-изпълнителния директор на Агенцията за социално подпомагане. Участници във форума са директорите на седем Регионални дирекции за социално подпомагане от областите Русе, Силистра, Разград, Велико Търново, Габрово, Търговище, Плевен; директори на здравни инспекции и болнични заведения, експерти от дирекции „Социално подпомагане“, експерти към областни администрации, директори на отдели за социални дейности към общините Русе и Разград, доставчици на социални услуги, представители на НПО, социални работници, общественици, преподаватели от Русенския университет и от университети в Румъния (Политехнически университет – Букурещ, Университет – Питещ, Университет – Бакау). Отчитат се резултатите от изследването и се обсъждат и анализират проблеми на осигуреността на системата на социални услуги с качествени човешки ресурси, способни да реализират целите и приоритетите на стратегиите за развитие на социалните услуги. Приет е меморандум, в който е отразена единодушната позиция на участниците за необходимостта от усъвършенстване на образованието по социални дейности в контекста на стратегическото планиране за развитие на социалните услуги. Действията в тази насока се определят като допринасящи за удовлетворяване на установените актуални образователни, професионални и обществени потребности, както и за реализиране на целите на социалната и образователната политика на областно и национално равнище.

В доклада, представен на Световната конференция за изследвания по образователни технологии, се поставя акцент върху обвързване на съвременните европейски и национални политики за интегриране на социални и здравни услуги с принципа за мултидисциплинарност при обучението и практическата подготовка на студентите от професионалните направления „Обществено здраве“, „Здравни грижи“ и „Социални дейности“. Приетата образователна концепция постига международно научно признание и придобива ценностна и технологична ориентация, доближаващи се до европейските и международните образователни тенденции и практики.

Позитивните оценки на национално експертно и на международно научно равнище са съществен индикатор за перспективността на приетата концепция за усъвършенстване на образованието по социални дейности в посока към оптимално включване на компоненти с клинична и интердисциплинарна ориентация. Позициите се обединяват около виждането, че това ще позволи да бъдат задоволени важни регионални и национални научноизследователски, образователни и професионални потребности.

Обсъждане и перспективи

Функциониращата във всяко съвременно демократично общество система на социални дейности има предназначението и отговорността да осигури благосъстоянието на неговите граждани и техните групи и общности, попаднали в ситуация на затруднение. Социалните работници, като основни агенти на тази система, трябва да поддържат с квалифицираната и качествената си дейност общественото доверие в нея, да насърчават постигането на социална справедливост, да идентифицират и преодоляват бариерите, възникващи пред социалното включване. Реализирането на значителна част от посочените важни задачи на социалната работа в съвременните условия поради комплексния характер на проблемите на значителна част от идентифицираните целеви групи клиенти се свързва с необходимостта от взаимодействие с други помагачи системи за предоставяне на интегрирана подкрепа. Ефективната дейност на социалните работници в очертания социалнополитически и професионален контекст и в съответствие с резултатите от нашето изследване изисква предприемане на действия в образованието по социални дейности в две основни насоки:

– включване на оптимален по обем и тематично съдържание клиничен компонент (медикосоциален и психосоциален) в теоретичната и практическата подготовка на студентите, който съответства на актуалните потребности на практиката в областта на социалните услуги и допринася за качественото и ефективното решаване на проблемите на целеви групи клиенти, представени в документите за стратегическо планиране на областно и общинско равнище. През предходните години присъствието на такъв компонент в учебните планове на специалностите от професионално направление „Социални дейности“ варира с тенденция към намаляване, поради доминиране на други парадигми и гледни точки за модели на социална работа в една по-различна социална, икономическа, политическа, демографска и пр. ситуация. Днес с актуалността и значимостта си в европейски и национален контекст се отличава разработената от Европейския център по клинична социална работа (European Centre for Clinical Social Work) концепция за клинична социална работа. В нейната основа е заложено виждането за био-психосоциалната същност на проблемите на клиентите, предполагаща реализирането на социална работа със специфична интегративна насоченост (медикосоциален и психосоциален компонент) не само в клиничен контекст, но и в по-широк пробле-

мен и полеви (институционален) диапазон, свързан с увреждания, заболявания, зависимости, жертви и извършители на насилие, преживяващи загуби и намиращи се в криза, лица с девиантно поведение и др. Психосоциалната подкрепа за клиента се разглежда като изискваща цялостен поглед върху личностната и социокултурната ситуация, осъществявана под формата на преки или непреки интервенции в рамките на живота на клиента, както и в пространството на влияещите върху функционирането и развитието му микро-, мезо- и макросистеми;

– усвояване на ценности, знания и умения за реализиране на ефективна професионална дейност и взаимодействия в интердисциплинарна среда и за управление и координиране на мрежи за интегрирано предоставяне на социални услуги в ситуации на несигурност и риск за клиента.

Резултатите от мерките и дейностите по стратегическото планиране за развитие на социалните услуги предполагат не само придобиването на много добро цялостно и в очертаните две насоки теоретично и практическо обучение на социални работници във висшето училище, но и неговото непрекъснато развитие и усъвършенстване в полето на непосредствената професионална дейност. Важна част от компонентите на тази подготовка се свързва с: формиране на професионална позиция за собствените и на другите помагачи специалисти функции, роли и отговорности в мултидисциплинарния екип; утвърждаване на професионална автономност в комплексна работна среда и в съответствие с нормативната и организационната рамка; ясна и професионално осъзната визия за капацитета да се работи извън границите на функционално-ролевото поле на професията; постигане с колегите от други помагачи професии общо разбиране за желаните резултати, като паралелно с това се формира виждане за собствения принос и споделяната отговорност за тях. Резултати в такъв образователен и практически аспект представляват сериозно предизвикателство и отговорност не само за професионалната дейност в областта на социалните услуги, но и за обучението на социални работници във висшите училища в концептуално, съдържателно и технологично отношение. То изисква своевременно инвестиране в нов тип образование по социални дейности, отговарящо на съвременните политики и на приоритетите на стратегическото планиране за развитие на социалните услуги, извеждащи на преден план качествено и ефективното удовлетворяване на потребностите и решаване на проблемите на идентифицираните целеви групи клиенти. Водеща роля в утвърждаването на промени в представената насока трябва да имат държавата, професионалната и академичната общност на социалните работници чрез активизиране на дейността за въвеждане на регулации в образованието по професионално направление „Социални дейности“ (каквато е практиката в част от европейските страни) и чрез създаване на условия и възможности за привличане, устойчива реализация, отговарящи на динамичното натоварване и високата отговорност трудово възнаграждение и мотивирано кариерно развитие на дипломираните

социални работници с образователно-квалификационна степен „бакалавър“ и „магистър“ в сферата на социалните дейности. Представените от Джонатан Паркър позиции на изследователи в тази насока са, че модернизирването на образованието по социална работа с акцент върху въвеждане на мониторинг, регулации и контрол отразява стремеж и политическа воля за подобряване на качеството на социалната работа и социалните услуги, защитата на потребителите на социални услуги и на полагащите грижи за тях, утвърждаването и повишаването на обществения престиж на професията на социалния работник, насърчаването и популяризирането на доказали се добри професионални и образователни практики (Parker, 2007).

Благодарности: Авторът изказва благодарност на директорите на регионални и общински дирекции за социално подпомагане, на експертите, социалните работници и доставчиците на социални услуги от НПО в областите от Северния централен и Североизточния район и от страната, които участваха в изследването и в кръглата маса за обсъждане на проблеми за усъвършенстване на образованието по социални дейности в контекста на стратегическото планиране за развитие на социалните услуги в България.

БЕЛЕЖКИ

1. Становище на Комисията по икономически и парични въпроси на вниманието на Комисията по заетостта и социалните въпроси по социалните услуги от общ интерес в ЕС. Европейски парламент. Комисия по икономическите въпроси. 2006/2134(INI). AD/645994BG.doc; PE 380.763v03-00.
2. Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007–2013 г. (CCI: 2007BG051PO001). Министерство на труда и социалната политика. С., 2007.
3. Policy guidelines for the design and implementation of integrated models of social services. European Committee for Social Cohesion (CDCS). Group of Specialists on User Involvement in Social Services and Integrated Social Services Delivery (CS-US). Council of Europe. Strasbourg, 7 November, 2006.
4. An international perspective on integrated children's services. A report commissioned by CfBT Education Trust, 2010. Research report. http://www.cfbt.com/evidenceforeducation/pdf/2646_childrens_services_web.pdf
5. European Union Programme for Employment and Social Solidarity - PROGRESS (2007-2013). European Commission. Employment, Social Affairs and Equal Opportunities DG. Brussels, 24 November 2010. 01/THA/ (2010). PROGRESS/008/2010.; Memorandum „Better families, better society“. Confederation of Family Organisations in the European Union, Avril, 2010. http://www.ec.europa.eu/health/.../coface_memo_en.pdf
6. Деца, лишени от родителски грижи: спешна необходимост от действия. Препоръка 1939 (2010 г.). Парламентарна асамблея на Съвета на Европа. Разиск-

ване на Асамблеята от 7 октомври 2010 г. (35-та сесия). Доклад на Комисията по социалните въпроси и въпросите на здравеопазването и семейството. [http://www.mlsp.government.bg/bg/integration/Rec1939\(2010\).doc](http://www.mlsp.government.bg/bg/integration/Rec1939(2010).doc)

7. План за действие за изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“. МС на Р България, 24.11.2010. http://www.sacp.government.bg/_images/uploads/plan.doc

ЛИТЕРАТУРА

- Leichsenring, K. (2004). Developing integrated health and social care services for older persons in Europe. *International Journal of Integrated Care*, 4, 3 September. ISSN 1568-4156, from <http://www.ijic.org>
- Munday, B. (2007). *Integrated social services in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Parker J. (2007). Developing Effective Practice Learning for Tomorrow's Social Workers. *Social Work Education*, 26, (8), 763–779.
- Stefanova T., S. Nunev, B. Todorova, I. Serbezova, D. Georgieva, K. Zaharieva & K. Velcheva. (2011). Conception of the Building up a Multidisciplinary Team as Educational Technology. World Conference on Educational Technology Researches – 2011. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 28, 739–742, from <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.11.136>

ACTUAL ASPECTS OF EDUCATION IN SOCIAL ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF THE STRATEGIC PLANNING FOR DEVELOPMENT OF SOCIAL SERVICES

Abstract. In the modern educational and social situation university education in professional direction “Social activities“ is challenged to respond adequately to the requirements of relevant European and national policies, models and practices for integrated social services, multidisciplinary, intersectoral and inter-system interaction. Its improvement is examined in the context of strategic planning for development of social services, highlighting the need to include clinical component and utilization of competencies in order to provide integrated support in a multidisciplinary professional environment.

Assoc. prof. Sasho Nunev, PhD

✉ Department of Kinesitherapy
University of Ruse “Angel Kanchev“
Faculty of Public Health and Health Care
97 Aleksandrovska str.,
7000, Ruse, Bulgaria
tel: +359 82 821 993
e-mail: sasho_nunev@abv.bg